

KAPOSI ZOLTÁN

egyetemi tanár, az MTA doktora,

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs
*professor, University of Pécs Faculty of Business and Economics, Pécs,
Hungary*

ORCID: 0009-0002-7328-7383

email: zkaposi@gmail.com

SOMOGYSZOB GAZDASÁGI VÁLTOZÁSAI A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

*CHANGES IN THE ECONOMY OF SOMOGYSZOB IN THE INTERWAR
PERIOD*

ABSTRACT

This study examines what social and economic changes took place in the interwar period in a traditional rural region. From an economic geography perspective, the village of Somogyszob lies in the less favourable part of the Southern Transdanubian region. The peculiarity of this area's land ownership was that more than two-third of the lands were owned by Prince Hohehnlohe of Germany. In this area vast forests and many swamps can be found, and only a small proportion of the land can be cultivated. The examination has shown that slowly, but progressively the economic system of the rural population was changing. Agricultural production (growing crops, raising animals, viticulture and horticulture) remained the most important, but there were increasing opportunities for industrial and trading options too. The number of self-employed businessman and their trades increased. The largest change happened in the service sector. Trade became more widespread; alongside traditional general stores the quickly expanding Hangya entity grew in significance. More and more cooperatives were founded in the village: in the 1930s credit and milk cooperatives were operating. Infrastructure improved too: along the good enough railway access public roads were built and electric power transmission reached the village. The analysis shows that the introduction of capitalism slowly made the rural population to adopt to the developing market realities in two decades.

Kulcsszavak: agriculture, industry, trade, Somogyszob, village,

1. Bevezetés

A hazai gazdaságtörténeti alkotások jelentős számban széles témákkal foglalkoznak. A gazdaságpolitika, a gazdasági fejlődés vagy visszaesés, a kereslet kérdései, a nagyobb uradalmak vagy üzemek változásai, a városok átalakulása stb. tárgyában igen sok alkotás született az utóbbi évtizedekben. Emellett azonban érdemes arra is gondolni, hogy lokális szinten hogyan és milyen változások következhetnek be az ott élő lakosság gazdasági életében. Az egyedi elemzések és magyarázatok nélkül a nagy általános megállapítások is a levegőben mozoghatnak. A magunk részéről mindig fontosnak gondoltuk azt, hogy a helyi gazdasági folyamatok nélkül aligha mondhatunk bármi érdemit az ország egészének változásairól. Úgy véljük, érdemes akár községi szinten is a hazai agrárium változásaival foglalkozni, megnézni azt, hogy egy korszakban egy faluban mi változott. Jelen munkánk is ilyen célt szolgál, amikor egy általunk már sok szakmai munkában érintett belső-somogyi település, a nagy kiterjedésű Somogyszob gazdasági változásait vizsgáljuk a két háború közötti időre koncentrálva.

2. Szakirodalom, kutatási kérdések, források, módszerek

A két háború közötti korszak agráriumát sokáig úgy ábrázolták, mint a társadalmi igazságtalanság totalitását. Ezt főleg a korszak agrárszociológiai és szépirodalmi alkotások motiválták, hiszen Illyés Gyula, Kodolányi János, Nagy Lajos, Szabó Zoltán stb. írásai igen élethűen mutatták be a nagybirtokon dolgozó és nyomorgó alkalmazottak, a kétkezi munkájukból nehezen megélő falusiak életét. A hagyományos agrártörténetírás is sokat foglalkozott a kérdéssel, bemutatva a földbirtokviszonyok, a mezőgazdasági működés számos sajátosságát.¹ Nem véletlen, hogy a nagybirtok és a nagybirtokos a politika céltáblája lett: sokan vélték úgy, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek alapvető oka a szélsőséges birtokeloszlás, nem utolsósorban hitbizományok léte.² Az utóbbi évtizedekben azonban sokat finomodott a kép, mivel a falusi agrártársadalom rétegzettségére vonatkozóan egyre sokoldalúbb vizsgálatok jöttek létre.³ Az agrárium üzemi viszonyainak elemzéseiből kiderült, hogy a sokat bírált uradalmaknak komoly funkcióik maradtak: a városok ellátása, a lehetséges exporttermékek előállítása, a termelékeny eljárások biztosítása, a foglalkoztatás megoldása, a minőségi termelés, a felvilágosító programok, a helyi szakmai egyesületek vezetése sok esetben a közép- és nagybirtokosokhoz kapcsolódott.⁴ A két háború közötti nagyüzemelemzések és uradalmi leírások számos minőségi gazdálkodást folytató nagygazdaságot mutattak már be.⁵

Ezek után feltehető a kérdés, hogy miért is izgalmas téma Somogyszob gazdaság- és társadalomtörténete? Az elsődleges nyilván az, hogy eddig nem született róla semmiféle szakmai feldolgozás. A második tényező a tulajdonviszonyokból adódik: a 8250 holdas határ 69%-a a német Hohenlohe herceg tulajdonában volt,

s csak egyharmadával rendelkezhetett a helyi lakosság.⁶ Harmadikként a gazdaságföldrajzi adottságokat említjük: a talajviszonyok legjobb esetben is csak közepes minőségűnek nevezhetők, a terület ki volt téve a patakok kiöntéseinek, ugyanakkor a határ egy része kifejezetten lápos volt. Szintén fontos vonása volt a Somogyszobnak, hogy a terület jelentős része erdők alkották. Nagy jelentősége volt annak is, hogy az 1872-ben átadott Dombóvár – Kaposvár – Zákány vasútvonalnak Somogyszob fontos állomása lett: a környező uradalmak termékei a szobi állomásra kerültek. A századfordulón a vasúti helyzet tovább javult, mivel megépült a Somogyszob – Balatonszentgyörgy és a Somogyszob – Barcs vonal is, ami vasúti csomóponttá tette a települést, s ez a gazdasági életben, ill. a társadalmi és foglalkozási összetételben is világosan látszódott.⁷

Mindezen sajátosságok mentén érdemes volt feltenni azt kérdést, hogy Somogyszob népességének gazdálkodása mennyiben esett egybe a regionális, megyei vagy országos folyamatokkal, s miben mutatkoznak jelentős eltérések. A kérdés megválaszolása érdekében széleskörű levéltári kutatást folytattunk, amelyben összegereblyéztük a különböző gazdálkodásra utaló forrásokat: községi iratokat, az erdő- és legelőgazdálkodást érintő dokumentumokat, a különböző gazdasági szervezetek anyagát stb. Fontosak voltak a statisztikai és kamarai kimutatások, hiszen a két háború közti korszakban a társadalmi rétegződésre és a birtokviszonyokra, avagy az iparra számos kiadvány született. Életközelsége hozta a helyi társadalmat a somogyszobi Vilma-ház néprajzi/helytörténeti gyűjteménye,⁸ életrajzokkal, visszaemlékezésekkel, de említhetjük a korabeli sajtóinformációkat is. Elemzési módszereink is igazodtak a források sokféleségéhez, akár levéltári dokumentumok értelmezéséről, akár statisztikailag is vizsgálható információkról volt szó.

3. Gazdasági változások a két háború közti időszakban

3.1. Népességnövekedés és a foglalkozási szerkezet

Somogyszob lakossága a 18. század eleje óta folyamatosan nőtt. Az 1780-as években 650-700, a dualizmus kezdetén 1375, míg a háború előtt, 1910-ben már 1777 fő lakott a településen.⁹ Az első világháborúban mintegy 60 fő vesztette életét, de ezzel egyidőben jelentős betelepülés is történt, így az 1920. évi népszámlálás már 1781 főt talált a faluban. A húszas és harmincas éveket szerény növekedés jellemezte: 1930-ban 1912, 1941-ben már 1950 lakosa volt Somogyszobnak.¹⁰ Az össznépesség adatába természetesen a külterületi lakosság is beleértendő: 1930-ban a hatalmas kiterjedésű uradalom hat pusztáján (majorságában) 449 fő élt, ami az összes népesség csaknem negyedét (23,4%) tette ki.¹¹

1. táblázat: A foglalkozási szerkezet változásai Somogyszobon 1920–1941 között (keresők)

Table 1: Changes in the employment structure of Somogyszob 1920–1941 (earners)

Évek	Mg.	Ipar	Kereskedelem, hitelélet	Közlekedés	Közzolgáltatás	Házi cseléd, napszámos	Egyéb, véderő	Nyugdíjas, tőkepénzes
1920	601	77	16	67	24	23	14	38
1930	581	103	11	64	14	31	19	61
1941	638	66	16	68	29	n. a.	4	68

Forrás: Népszámlálás (1920/2): 30, Népszámlálás (1930/2): 18, Népszámlálás (1941/1): 440-441. old.

A vizsgált 21 év alatt generális változások nem történtek a foglalkozási szerkezetben. Az őstermelők (mezőgazdaság) száma lassú emelkedést mutat, a kereskedelem és hitelélet is kiheverte a világ gazdasági válság időszakának visszaesését, a közlekedés rendszerébe szintén a stabilitás figyelhető meg. A legnagyobb létszámú csoport a mezőgazdasági népesség volt. Az 1930. évi adatokat alapul véve az 581 keresőből (439 férfi és 142 nő) mindössze 212 fő volt az önálló mezőgazdasági termelő, amihez hozzá kell adnunk 137 segítő családtagot, így együtt 349 főt kapunk. Ez azt jelenti, hogy az agráriumból élő keresők 59%-a sorolható a hagyományos paraszti népességhez. Az agrárkeresők másik, 41%-ot kitevő része alkalmazottként dolgozott, köztük 101 gazdasági cselédet és 127 mezőgazdasági munkást találunk. A cselédek és a munkások többsége az uradalomban dolgozott, amit a külterületi (pusztai) adatokból tudunk azonosítani, de találunk cselédeket és napszámosokat a nagyobb paraszti kisüzemekben is.¹² Az iparban viszont az 1930-as adat kiugró: a vállalkozások száma ugyan nem nőtt, de az ipari műhelyekben dolgozók száma megugrott az 1920-as évek végére. Emeljük még ki a nyugdíjasok számának megduplázódását, ami főleg az állami alkalmazottként dolgozó vasutasokra, illetve az uradalom tisztviselőire utal. Egészében véve egyértelmű az agráriumból élők dominanciája, akik az összes keresőnek több mint kétharmadát tették ki.

3.2. Földbirtok és mezőgazdaság

A trianoni békeszerződés idejében nehéz helyzetben volt a hazai gazdaság. A fizetőképes kereslet csökkent, a piacok alig működtek, a hatalmas infláció csökkentette a reáljövedelmeket, a korábbi megtakarításokat felélték a polgárok. A hazai agrárium működése szempontjából nagyon fontos volt, hogy a trianoni békeszerződés utáni években a stabilizáció jegyében milyen földbirtokpolitikai lépésekre került sor. Az 1920-as évek elején két olyan törvényt is megalkottak, amelyek a birtokeloszlást és az agrárüzemi működést alapvetően érintették.

Az egyik az ún. Nagyatádi-féle földreform (1920. XXXVI. tc.) volt, amikor is az ország a 16 millió hold területéből 1,3 millió holdat vettek igénybe.¹³ Somogyszobon az 1920-as évek első felében földjuttatást 224 fő kapott, összesen 515 holdat. Az egy főre eső 2,3 hold juttatás jóval magasabb volt, mint máshol az országban, vagy a megyében. Összesen 83-an kaptak házhelyet (nagy részt olyanok, akik földhöz is jutottak) ez esetben 21 hold jutott nekik, ahol egy házat felépíthettek s egy gazdasági udvart létrehozhattak.¹⁴ Az nyilvánvaló, hogy e földeken nehéz volt életképes kisüzemet kialakítani: azt a juttatások pillanatában is pontosan lehetett tudni, hogy ekkora föld nem elegendő egy paraszti háztartás fenntartására, ahhoz legalább 8-10 hold kellett volna. Viszont alkalmas volt arra, hogy a törpebirtokosok, napszámosok, földnélküliek stb. egy kis földhöz jussanak, s ott alapvető élelmiszerek termelésével foglalkozzanak. A törpebirtokok eleve feltételezték a pótlólagos jövedelemforrások megszerzését, a nyári munkák felvállalását.

A földreformhoz persze föld is kellett, amit az uradalom ajánlott föl. Ennek törvényi háttérét a stabilizációs célból meghirdetett 1921. XLV. tc, vagyis a vagyonváltsági-törvény adta. Ezt a törvényt az ország katasztrofális pénzügyi helyzete hívta életre. A stabilizáció érdekében olyan törvényt terjesztettek elő, amely mind az ipari közép- és nagyüzemekre, mind a közép- és nagybirtokosokra vonatkozott. A törvény szerint a nagybirtokosok földben is leróhatták a vagyonadót, amelynek mértékét a birtokméretnek megfelelően százalékos arányban határozták meg. Minél nagyobb volt az uradalom, annál több földjét veszítette el.¹⁵ A földreform és a vagyonváltsági törvény végrehajtása összekapcsolódott, hiszen kiosztani azt a földet lehetett, amit a nagybirtokosok kényszerből leadtak. 1924-ig a mintegy 20 ezer holdas hercegi uradalmi földekből mintegy 2400 hold került át a községek lakosaihoz, benne a somogyszobi gazdákhöz.

Még megjegyezzük, hogy a tekintélyes méretű nagybirtokokkal rendelkező Nagyatádi járás területén igen jelentős méretű földeket juttattak az igénylőknek: a 29 faluban 9861 hold föld és 379 hold házhely került át a szegényekhez; járási szinten a juttatás 2,1 hold föld, házhelyek esetében pedig 0,3 hold jutott egy igénylőre, vagyis a szobi juttatás valamivel magasabb volt a járási mutatóknál is.¹⁶ Ezek a földek persze nem képeztek egyből paraszti tulajdont, hanem csak hosszú távú bérletet, amennyiben ugyanis az utánuk járó évi megváltási díjat nem fizették a gazdák, a Földbirtokrendező Tanács visszavehette a földeket, amire Dél-Dunántúlon és országos szinten is igen sok eset volt.¹⁷ Parcellázás nemcsak a földreform következtében, hanem földesúri szándékok szerint is történhetett. 1921-ben pl. a Vincze Sándor mérnök által kimért 600 négyszögöles házhelyeket Hohenlohe herceg adta 1 métermázsza gabonával történő 10 éves törlesztésre. A hadiözvegyek, árvák stb. fél, negyed, sőt teljes kedvezményben is részesültek a váltság lerovásánál. Az új falurész mintegy 50-60 házzal az Ötvösi utca folytatásaképpen a vasútállomás szomszédságában, attól északra húzódott.¹⁸

Nézzük meg a továbbiakban, hogy mi jellemezte Somogyszob mezőgazdaságát a két háború közötti korszakban. A kérdés azért is fontos, mert közismert, hogy az

1920-as évek világi agrár-depressziója, a gazdasági válság, s az azt követő lassú helyreállítás az agrárágazatot rossz helyzetben tartotta. Az 1930–35 között készült mezőgazdasági statisztikák és más források jó háttérrel adnak arra, hogy számszerűen megítélhessük az agrárium helyzetét.

2. táblázat: A művelési ágak változása 1895–1935 között Somogyszobon
Table 2: Changes in cultivation types between 1895 and 1935 in Somogyszob

Művelési ágak	1895	1935	A változás mértéke
szántó	2617	2880	+263
kert	41	61	+20
rét	816	758	-60
legelő	487	555	+68
erdő	4059	3677	-382
szőlő	-	15	+15
nem termő, földadó alá nem eső terület	259	311	+52
összesen	8312	8257	-55

Forrás: Mezőgazdasági statisztika (1897): 174. old.; MSK 99. (1935): 59. old. alapján

Kezdjük a földbirtokviszonyokkal! 1935-ben a Somogyszob határa 8257 holdat tett ki.¹⁹ Ebből 5556 hold, vagyis az összterület 69%-a volt az uradalmi föld, 2701 hold pedig a falusiaké. A művelési ágak szempontjából azt látjuk, hogy a legnagyobb kiterjedésű föld az erdő volt (3677 hold), amely azonban hosszú távon csökkenő méretet mutatott: az 1895. évi statisztikai kimutatáshoz képest 40 év alatt mintegy 400 holddal lett kisebb. Ez irtásokat, illetve a rossz minőségű, esetleg beteg erdők megszüntetését feltételezi. 1935-ben a második legnagyobb művelési ág a szántó volt, amelynek mérete 2880 holdat tett ki. A rét és a legelő mérete nem sokat változott az idők során. A faluban sokáig nem volt szőlő, hiszen a környező falvak szőlőhegyei (Ötvös, Segesd stb.) bőven biztosítottak lehetőséget termelésre, ám az 1930-as évek közepére az uradalom egyik bérlőjének volt már 5 holdja, míg a falusiaknak 10 hold szőlője. A földreform miatt is a kertek esetében növekedést láthatunk, ami a fogyasztási szokások lassú változásához is kapcsolódhatott.²⁰ A fentiekből világosan látszik, hogy a somogyszobi mezőgazdaság rendszerében az 1930-as évek közepére a szántók használata megnőtt, ugyanakkor az erdők csökkenéséből az ágazat relatív súlyvesztését feltételezhetjük.

Az üzemi viszonyokat illetően a kisüzemek dominanciáját láthatjuk. 1935-ben összesen 377 gazdaságot írtak össze. Nagyságcsoportok szerint vizsgálva 114 olyan gazdaságot találunk, amelyek 1 holdnál is kisebbek voltak, s ezek közül 103 szántóföld nélküli volt. A legnagyobb csoportot a 120 darab 1-5 hold közötti

gazdaság tette ki, illetve volt 80 darab 5-10 hold közé eső birtok is. 52 gazdaságot találunk a 10-20 hold közé eső kategóriában, 6-ot pedig a 20-50 hold közötti csoportban. A statisztikában jelzett 500 holdnál is nagyobb földek Hohenlohe herceghez, a két nagybérlelőhöz, illetve a községi lakosok legeltetési társulatához tartoztak. A nagyobb földesúri birtokok méretét levonva kapjuk meg a kisüzemek átlagos területét: számításaink eredménye az egy gazdaságra jutó 4,9 holdas kisüzem.

A számok mögé nézve néhány megjegyzést kell tennünk. A fent jelzett 1 holdnál is kisebb birtok a falusi szegénységet mutató csoportja, amely a korábbi zselléri állapot, a földreformnál kapott kisbirtok, avagy a cselédlétből önállóvá vált kisbirtokos esete lehet. Az 1-5 hold közötti nagyságrend még mindig mesze volt a parasztsaládi megélhetéstől: az e csoporthoz tartozó földek átlaga 2,7 hold, amely szintén feltételezte egyéb munkák felvállalását. Az 5-10 hold közötti csoport birtokátlaga 7,4 hold, ez már a kigazda lét alapját képezhette, de még szűk megélhetés kapcsolódhatott hozzá.²¹ A 10 holdnál nagyobb paraszti gazdaságok viszont már a biztonságos megélhetést nyújthatták. A nagyobb gazdák közül emeljük ki, hogy 1924-ben Kisillés Jánosnak 30, Máté Józsefnek 40, Sámoczi Józsefnek 38, Stankovich József örököseinek 44, Varasdi Istvánnak 28, Vincze Györgynek 24, Hosszú Istvánnak pedig 21 holdja volt.²² Somogyszobon, de máshol is a járásban, a kigazdaságok esetében bérletek alig voltak, vagyis a korszakban a magántulajdonú gazdálkodás volt meghatározó. A földméret azonban a megélhetésnek csak egy részét adja, mellette az állattartás, az erdőelés, az ipari tevékenységgel való foglalkozás, a szomszéd községek határában a szőlőművelés, az uradalmi alkalmi munkák felvállalása stb. is segíthette a lakosság megélhetését. A birtokviszonyokhoz hozzá kell tenni, hogy a két háború közötti korszakban már régen nem volt érinthetetlen a nagybirtokrendszer, hiszen a parcellázások egyre nagyobb teret fogtak át. Így például a hg. Festetics Taszilo nagybirtokából a szomszédos bolhási Szentlászló-pusztai határból a Magyar Földhitelbank révén 1315 holdat parcelláztak föl, amely földeket a somogyszobi, bolhási és nagyatádi gazdák vásárolták meg, a maradék földekre pedig az Alföldről (Ceglédről) érkeztek kigazdák.²³

A hajdani úrbéresesek alkotta helyi közbirtokosságnak jelentős méretű földje volt a faluban. Ezek a régi közbirtokosságok a két háború között sok helyen alakultak át Legeltetési Társulattá.²⁴ A Somogyszobi Legeltetési Társulat alapszabályait a magyar kir. földművelésügyi miniszter 37.987/1932. sz. alatti rendeletével állapította meg.²⁵ A Társulat pontosan szabályozta a közösség tulajdonában lévő egyéni lehetőségeket. A tagok a legeltetési bért fizettek. 1945-ben 137 tagja volt a Társulatnak.²⁶ Fontos volt a terület jövedelmeztetése is. 1938-ban például a somogyszobi telkes birtokosság legeltetési társulata, amelynek ekkor Katona József helybeli lakos volt az elnöke. A Társaság tulajdonát képező, Somogyszob község határában fekvő mintegy 140 hold szántó, 15 hold rét, 242 hold legelő, 445 hold erdő és 32 hold tóterületen gyakorolható vadászati jogot 1938 augusztus 1-től 1944 július hó 31-ig terjedő hat évre zárt írásbeli ajánlat alapján haszonbérbe adta. A vadászati haszonbért évente két alkalommal kellett fizetni.

Nemfizetés esetén a társulatnak jogában állt a szerződés felbontása, ilyenkor a bérlő a biztosítékot elvesztette. Az okozott károkat a bérlő köteles volt megtéríteni, s nem adhatta a területet tovább albérletbe. A közgyűlés fenntartotta magának a szabad választás jogát.²⁷

A paraszti kisüzemnek fontos része volt a közbirtokossági tulajdonban lévő erdő. Akárcsak a legelők esetében, ezt is a hajdani úrbéres és urasági közös használatú földekből kapta a volt telkes réteg. Terjedelme 93,5 hold erdő, illetve 2,4 hold egyéb terület, vagyis összesen 95,9 holdat tett ki. Az erdő a falu keleti részén, észak-déli irányban húzódott. Akárcsak az uradalmi erdőt, ezt is üzemterv szerint kellett kezelni, amit 1898 óta időközönként felülvizsgálták. 1930-ban került sor új üzemterv készítésére, bár nagy változások nem történtek az idők során. A nem túl nagy területet 8 erdőtagra osztották. A közbirtokossági erdő fafajok szerint 80 holdban kocsányos tölgyből, illetve kisebb részben magas körisből és szilből állt. Az erdő sík területen feküdt, folyó vizek nem tagolták. Az üzemterv komoly megkötést tartalmazott, miszerint 80 éves vágásfordulóval lehetett csak a fát letermelni. Az erdő gazdasági hasznosítását teljes egészében a közbirtokosság végezte. Az erdőtulajdon után különböző adók terhelték a közösséget: így például fizetni kellett egyenes állami adót, községi pótdót, útdót, országos betegápolási adót, állami erdőkezelési járulékot és vármegyei erdőőrzési költséget.²⁸

A gazdálkodás fontos üzemága volt az állattartás. (Sajnos az állattállomány statisztikai adatai kapcsán nincs lehetőségünk a falusiak és az uradalom adatainak elválasztására, legfeljebb egyéb uradalmi források alapján tudunk következtetni.) A 893 darab szarvasmarha kb. fele a falusiakra jutott. Ez tekintélyes méret: a Nagyatádi járás 29 faluja között a második helyen állt Somogyszob, csak a jóval nagyobb lakosságú Felső-Segesd előzte meg. Itt is végbement a fajtaváltás: míg korábban az erdélyi-magyar fajta volt az uralkodó, addig a harmincas évek közepére már a hús- és tejtermelő piros-tarka állomány vált dominánssá. Igás ökörként már csak 69 marhát használtak, ugyanakkor az állomány fele hízó- és fejőstehén volt. Kuriózumnak számított a bivalytartás, amelyhez hasonló méretűt alig találni egész Somogyban: 1935-ben 110 bivalyt tartottak a község határain belül, s e tekintetben csak Somogyvár és Teklafalu előzte meg Szobot. Az állattállomány sokszor megsemmisítette a járványokat. 1925-ben például májmétely tizedelte a somogyszobi gazdák marhaállományát, amely kapcsán kiemelték, hogy a gyógyítás hatalmas költséget jelentett volna, ezért az állatokat le kellett vágni, ami viszont a mészárosoknak és húskereskedőknek nagy üzlet volt, hiszen az ilyen betegségben szenvedő állatok húsa az emberek számára fogyasztható volt.²⁹ A falusiak a szarvasmarhákat a községi utcákon hajtották ki a közlegelőre, a marhák után terelték a kecskéket is.³⁰ A 415 darabos lóállomány viszont mesze felülmúlja a korábbi állapotokat, nagyjából fele-fele arányban oszlott meg a melegvérű és a hidegvérű állomány. A sertéstartás előretörése egyértelmű: 1935-ben a 2738 darabos állomány háromszoros növekedés a negyven évvel korábbi állapothoz képest, s arra utal, hogy a fogyasztásban meghatározóvá vált a disznóhús. Juhászattal csak az

uradalom foglalkozott. Emeljük még ki a baromfitartás jelentőségét: a községben 8302 baromfit írtak össze, amelynek mintegy 90%-a tyúkféle volt, de foglalkoztak a lakosok kacsával, pulykával, lúddal és még galambokkal is.³¹ A fenti számokból arra következtethetünk, hogy egy paraszti kisüzemre 1935-ben nagyjából 1-2 ló, 2 szarvasmarha, 6-8 sertés és kb. 25-30 baromfi jutott.

3.3. Ipari változások

A két háború közötti időszakban folytatódott a hazai társadalmi struktúra módosulása, amelynek során egyre szaporodott az iparral foglalkozók száma és aránya. Vége volt már annak az időszaknak, amikor egy faluban csak a mezőgazdaság jelenthette a megélhetést. A Somogyszob melletti nagyobb településekre nézve is azt láthatjuk, hogy jónéhány nagyközségben egyre több ipari kapacitás jött létre: pl. Lábodon keményítőgyárat, Nagyatádon konzervgyárat alapítottak stb.³²

Somogyszobon az iparral foglalkozók száma csak lassan emelkedett. A foglalkozási adatok alapján 1930-ban, a válság elején iparral foglalkozó keresőként 98 főt írtak össze, akik közül öten voltak nők. Önálló ipari vállalkozást 43-an vittek, akikhez összesen 55 főnyi segédszemélyzet kapcsolódott, köztük a legnagyobb csoportot a segédek, munkások, családtagok tették ki, de volt köztük 11 tanonc is. Az ipari vállalkozások üzemméretét szemlélve azt láthatjuk, hogy a 48 cégből 25 segéd nélkül dolgozott, 21 olyan cég volt, ahol 1-2 segédet írtak össze, s 2 olyat találunk, ahol már 3-5 fő közötti foglalkoztatott dolgozott.³³ Fontos azonban megjegyezni, hogy iparosokat nemcsak a faluban, hanem a külterületeken (pusztákon) is találunk. 1930-ban Kis- és Nagybaráti pusztán 4, Kaszópusztán 1, Kerékaraszi pusztán 10, Kúvölgypusztán 2 iparost találunk.³⁴ Ez azért lényeges, mert ez a 17 fő külterületi iparos egészen biztosan az uradalomhoz, s nem a községen belüli ipar rendszeréhez kötődött, ugyanakkor nagy valószínűséggel nem önálló iparosok voltak, hanem alkalmazottak.

Kik voltak a faluban a jelentősebb ipari vállalkozók? Az 1924. évi címtár alapján néhányukat névről is ismerjük. Az 1924. évi ipari címtár³⁵ adatait összevetve korábbi forrásokkal kiderül, hogy mind a fluktuációra, mind stabilitásra vonatkozóan láthatunk eseteket. A kádárok között Szabó János, a mészárosok között Hausner Sándor neve már a 19. század végi jegyzékben is szerepelt, ami helyben lakást és munkát feltételez. Ugyanakkor a többség esetében a nevek újak, vagyis sok iparos van a jegyzékben, akik máshonnan költöztek Somogyszobra.

Az iparosok vándorlása a két háború közötti korszakban jelentőssé vált. Több olyan iparosról tudunk, aki alig pár évig tartózkodott csak Somogyszobon, aztán továbbállt máshova, ahol lehet, kedvezőbbek voltak a működési feltételek. Kumstics Lajos hentes és mészáros például 1886-ban született Nagyabajomban, ahol apja mészáros. és vendéglős volt. Ő maga Csurgón tanulta ki az iparát, mint segéd Budapesten és Bécsben is dolgozott. Először 1911-ben önállósította magát Somogyszobon, majd Kisabajomban és Nagyatádon, 1914-ben pedig már Kadar-kúton találjuk.³⁶ Stamfel György szabómester 1896-ban született Szedolcén, Fiu-

métől nem messze fekvő községben. Iparát Erdősokonyán tanulta ki. 1918-ban önállósította magát Somogyszobon. Részt vett a világháborúban, 1916-18-ban az olasz fronton harcolt, egyszer megsebesült. A somogyszobi iparoskör elnöke volt. Később Magyaratádra került, ahol az ipartestület elnöke lett.³⁷ Szigeti János 1900-ban született Iharosberényben Iskolázása után Sárváron és Kisbéren tejgazdasági és vasmesteri vizsgát tett, azután Csurgón uradalmi gazdaellenőr lett. Később a Soproni Tejgazdasági Rt. tapsonyi üzemének vezetését vállalta, majd a Somogy megyei szarvasmarhatenyésztők tejgazdaságában töltött be ellenőri állást. Ezután ispán volt több uradalomban. 1937 óta üzemvezetője lett a somogyszobi tejszövetkezetnek.³⁸ Az iparosok mobilitását mutatja, hogy gyakran találkozunk a korabeli újságokban olyan hirdetésekkel, amelyekben éppen a somogyszobi ipari műhelyt vagy üzletet kínálták eladásra. 1930-ban például Babics Gyula mészáros és hentes a vasútállomás melletti kétéves házát (két szobával, konyhával, kamrával, hentesüzlet teljes felszereléssel, jégveremmel) hirdette szabad kézből eladásra.³⁹

Ezzel szemben az állandóságot mutatja Bohenszky pékmester jelenléte, aki az 1924. és az 1939. évi kimutatásokban is szerepel. Bohenszky József Somogyszobon született 1909-ben. Mesterségét, apja mellett tanulta ki, aki 1888-an alapította sütőüzemét. A pékség egykemencés volt.⁴⁰ A családnak volt egy közigazgatásban működő ága is, József testvére Gigén volt főjegyző. Bohenszky József 1926-ban szabadult fel, s a családi műhelyben kezdett dolgozni legkisebb fiúként. A háborúban munkaszolgálatra vitték, ahonnan két évvel később tért haza. Miután apja 81 éves korában, 1944-ben meghalt,⁴¹ utána már egyedül vitte az apjától örökölt pékműhelyt. A szocialista korszakban a Nagyatádi Sütőipari Vállalat igazgatója lett.⁴²

A mesterségbeli tudás és annak továbbadása igen fontos volt az egyéni életpályák szempontjából. Jó példa erre a Klinger-familia története. Klinger János sokáig Hohenlohe herceg gőzmalmát vezette. Fiait tudatosan taníttatta. Idősebb fia, Imre egy budapesti szakiskolában szerezte molnármesteri tudását. A háborúból visszatérve apja mellett dolgozott Somogyszobon. Öccse, Károly egy budapesti rizsmalomban dolgozott. Klinger Imre 1921-ben kötött házasságot Arany Annával, akinek famíliája a szomszédos Inkey-birtokon volt kisbérelő, de mellette a somogyszobi állomás mellett 1924-1925-ben egy kis vámőrle malmot épített. Klinger Imre önálló vállalkozásba kezdett: megvette a malmot, s a familia ott rendezkedett be egészen 1939-ig. A sikeres tevékenység meghozta gyümölcsét: az 1930-as években sikerült gőzüzemre, majd pedig szivógázüzemre fejleszteni a malmot. Tegyük még hozzá, hogy egy molnár családban is nagyon fontos volt a belső munkamegosztás: a molnár mesterség mellett a nők minden házkörüli munkát elvégeztek, foglalkoztak az állatokkal, a család mindennapi működése kapcsán főztek, mostak varrtak, ellátták a családtagokat stb.⁴³

A piacgazdaság korszakában erős volt az önkéntes és érdekvédelmi jellegű társadalmi egyesületek létrehozásának igénye. Szakirodalmi szinten számos munkában mutattak rá arra, hogy Somogy megyében igen sok egyesületet alakí-

tottak, a legkülönbözőbb célokból. Az iparosok és a kereskedők egyesületei, körői népszerűek, elterjedtek voltak. Sajátosak voltak ezek az egyesületek, hiszen sokszor felvállalták a kulturális felvilágosítás funkcióját is. Somogyszobon 1903-ban hozták létre az Iparoskört,⁴⁴ mégpedig Csákány János asztalos szervezésével és Péter Tivadar tanító vezetésével. Az 1930-as évek végére a tagok száma kb. 50 fő volt.⁴⁵ A szobi iparoskör számos kulturális előadást szervezett és mellette műkedvelő színelőadásokat is rendeztek. Az Iparoskörnek a Krausz-vendéglőben volt a székhelye. Vezetőségébe (tisztkarába) különböző rétegekből kerültek be személyek. A harmincas évek vége felé elnöke Stamfel György szabómester, alelnöke Dalfakné Gusztáv uradalmi gépész, tiszteletbeli elnöke Péczel Tivadar és Szabady Károly nyug. főjegyző, könyvtárosa Czinkovics Géza, jegyzője Király János, pénztárosa Pető István cipész volt.⁴⁶

3.4. A szolgáltató szektor és az infrastruktúra fejlődése

A vizsgált korszak a magyar vidék szempontjából azért is érdekes, mert a dualizmus korában megkezdődő tradicionális világ felbomlásának folyamatai ezalatt a negyed évszázad alatt látványosan kiteljesedtek. Kinyílt a világ a falu számára is, amiben persze a világpolitikai, háborús, mobilizációs változások ugyanúgy beletartoztak, mint az alapfokú képzettség (iskolák) erősödése, avagy a helyi piacosodás tendenciái stb. Ezeket a folyamatokat Somogyszob esetében is érzékelhetjük, ami főképpen abban látszik, hogy új gazdaságszervezeti modellek jelentek meg (szövetkezetek, részvénytársaságok), erősödött a helyi kereskedelem, bővültek a vendéglátás lehetőségei stb. Sok újdonságot hozott a javuló közigazgatás és infrastrukturális környezet, nem is beszélve a falusi közösség erősödő önszerveződéséről.

Láthattuk korábban, hogy 1920–1941 között a kereskedelemmel foglalkozók száma – bár a válság alatt visszaesett – egészében véve nem változott. Ez azonban nem jelenti azt, hogy szervezeti és működési szempontból nem következtek volna be jelentős változások. A kereskedelemnek számos új területe jelent meg, s mellette a vendéglátásban is található bővülés, amit a korabeli statisztikák az iparhoz soroltak. Értelmezésünk szerint azonban a vendéglátás bármilyen formája inkább a kereskedelmi tevékenységhez kötődik, s ha ezt a tényt figyelembe vesszük, akkor az ágazat erősödését figyelhetjük meg.

Sokat jelentett a falunak, hogy ebben az időszakban is megmaradt a község országos vásártartási joga. Évente három vásárt tarthattak. 1924-ben a kereskedelemügyi miniszter 59.500/924. sz. engedélye alapján évente három állatfelhajtással kapcsolatos országos kirakodó vásárt tarthattak, mégpedig március, május és szeptember hónap 24. napját megelőző szerdai napokon.⁴⁷ A község már 1914-ben is kérvényezte egy negyedik vásár megtartásának lehetőségét is, de ezt nem engedélyezte az illetékes pécsi kamara;⁴⁸ később, 1931-ben is megpróbálkoztak vele, de akkor sem jártak sikerrel.⁴⁹ A somogyszobi vásároknak persze meg kellett azzal is küzdeni, hogy a környék nagyobb települései is rendelkeztek vásártartási joggal,

ez esetben a közeli Nagyatád, Iharosberény és Csurgó, de főleg az országos méretekben is kiemelkedő Nagykanizsa vitte el a vásárolók egy részét. A szobi vásárok állat- és kirakodóvásárok voltak.⁵⁰ Az állatvásárok kapcsán a szarvasmarha- és a loértékesítés volt jelentős, a korabeli közlönyök sokszor megjegyezték, hogy sertésvásárt éppen nem rendeznek a faluban. Mivel a vásárolók vasúton több irányból könnyen elérhették a települést, ez növelhette a település ismertségét, ugyanakkor az áruszállítást is megkönnyítette.

A kereskedelemnek egy újszerű formája volt a szövetkezeti modell. A 19. század vége felé több hazai agrárpolitikus ismerte föl, hogy a piacgazdaság rendszerében a falusi népességnek egyre nagyobb szüksége van olyan árucikkekkel való ellátására, amelyeket önmaga már nem képes előállítani.⁵¹ Ennek megfelelően egyre több településen voltak már kezdetleges vegyesboltok, de még sokáig igen jelentős maradt azon kereskedők pozíciója is, akik időről időre a falvak lakosságát ellátták (főleg) iparcikkekkel. Voltak ennek vadhajtásai is, így például az uzsorakölcsön és a magas árak. Az 1898-ban elindított Hangya szövetkezeti mozgalom viszont arra tett kísérletet, hogy az efféle kereskedelem helyett a helyi önszerveződő lakosság működtessen boltot.⁵² A Hangya Somogyban lassan honosodott meg, de 1918 után már gyorsan szélesedett a hálózata. Erősítette a Hangya gazdasági lehetőségeit, hogy a konzervatív magyar kormányzattól erőteljes hátszelet kapott (kedvezményes hitelek, egyéb támogatások stb.), szemben a piaci alapú kereskedelemmel.

Somogyszobon a Hangya fogyasztási és értékesítő szövetkezet 1920-ban jött létre. A szövetkezet célja a tagok és hozzátartozóik olcsó és jó minőségű háztartási és gazdasági cikkekkel való ellátása, illetve termékeik eladásának közvetítése volt. A szövetkezeti működés lényege az volt, hogy a belépő tagok üzletrészeket vásároltak, amelyek fejében olcsóbban kaptak termékeket, s az év végén üzletrészeik arányában még vásárlási visszatérítést is kaphattak. Az igazgatóság Németh Károly, Szabady Károly, ifj. Puskás József, Babics György, Dávidházi József, Pálfi György, ifj. Vincze György igazgatósági tagokból állt. A cég érvényességét a két igazgatósági tag együttes aláírása biztosította. A somogyszobi szövetkezet az 1920-as évek elején évi 3,5 millió korona forgalmat bonyolított le, ami mintegy fele volt a nagyatádi forgalmi értéknek, de jóval meghaladta a környéken lévő iharosberényi, inkei vagy szentai szövetkezetét.⁵³ Mivel a somogyszobi szövetkezet az országos hálózat tagja volt, ezért hirdetményeit a Hangya lapjában, a „Gazdaszövetség”-ben adhatta közre.⁵⁴ 1924-ben úgy módosult az alapszabály, hogy a hirdetések már a budapesti Hangya című lapban jelentek meg.⁵⁵ 1931-ben alapszabályt módosítottak, ekkor az igazgatóság már 5-11 tagból áll.⁵⁶ A Hangya logisztikája egyszerű volt, s megfelelt a mai nagykereskedelemnek: az országos központ nagytételben vásárolt termékeket, amelyeket eljuttatott a helyi szövetkezeteknek, akik azt az addigi piaci árnál 5-10%-kal olcsóbban értékesíthették. Lehetőség volt ugyanakkor a tagok által helyben termelt árucikkek forgalmazására is. 1933-ban a somogyszobi Hangya szövetkezet tagja volt annak a 92 szervezetnek, ahol a Földművelésügyi Minisztérium által gabona- és vetőmagtisztító gépet

állítottak föl.⁵⁷ A somogyszobi Hangya is bővült a két évtized alatt, amit jól mutat, hogy 1933-ban már fiókot is tudott nyitni.⁵⁸ Még megjegyezzük, hogy a két háború közötti korszakban a megyében gyorsan szaporodtak a Hangya-szervezetek: 1936-ban Somogyban már 96 Hangya-szövetkezet működött,⁵⁹ ami kétszerese volt mind a Baranya, mind a Tolna megyei számnak.

Az 1920 utáni években jelentős kereskedelemi élénkülés tapasztalható Magyarországon. Lényeges, hogy az egyéni tökehiány miatt a társas formák kerültek előtérbe. Somogyszobon 1922-ben alakult meg a Délsomogyi gazdák áru- és terményforgalmi részvénytársasága. A társaságot az 1922. július 9-én tartott alakuló közgyűlésen elfogadott alapszabályok szerint alapították, székhelye Somogyszob volt, tartamát pedig ötven évre határozták meg. Az alapszabály szerint a társaság célja a gazdaközönség szükségleteinek kielégítése céljából áruüzlet létesítése, terményekkel és borral való kereskedés. Alaptőkéje 120 ezer korona volt, amely 800 darab, 150 korona névértékű névre szóló részvényből áll. Az igazgatóság Birkás János igazgató, Mach József aligazgató, Futó János, Kisillés József, Puskás József, Kisillés József (felső), Koszta Emil és Bedics Ferenc igazgatósági tagokból áll.⁶⁰ Egy évvel a megalakulás után, 1923-ban az infláció miatt már arról döntöttek, hogy az alaptőkét 1,5 millió koronára emelik,⁶¹ ami ebben az időszakban országszerte teljesen megszokott volt. Nem volt nagy a szervezet, amit jól mutat, hogy a 3. éves rendes közgyűlését Máté József lakásán tartották.⁶² Az rt. működése során azonban nem tudott megfelelni saját elvárásainak, az 1920-as évek második felében egyre több problémával küszködött, ezért 1928-ban hivatalból elrendelték a felszámolást, ami végül 1930. november 9-én történt meg.⁶³

A hagyományos kiskereskedelemnek is maradtak lehetőségei a faluban. A Hangya boltján kívül is volt vegyeskereskedés, ahol főleg különféle iparcikkeket lehetett beszerezni, amire ebben a korszakban már egyre inkább rászorultak a lakosok. A boltok tulajdonosai általában jelentős tapasztalattal rendelkező kereskedők voltak, köztük több zsidó származású, de széles körben elfogadott boltos található. 1924-ben a faluban négy vegyeskereskedés is működött, mégpedig Hammer Sándorné, özv. Pálfi Ferencné, Taub Géza és Weisz Kálmán tulajdonában.⁶⁴

Az 1882-ben Nemesdédén született Nagy Ferenc jó példája a sokfajta mesterséggel foglalkozó vállalkozónak. Előbb cipésznek és csizmadianak tanult, az okleveles szakács, hentes és mészáros képesítést 1915-ben szerezte meg. 1919-től Somogyszobon folytatta iparát. Szállodáját, és három teremből álló vendéglőjét 1921-ben nyitotta meg Somogyszobon. Tagja volt a Hangya felügyelő bizottságának, a Nemzetvédő Bizottságnak, az Iparos Körnek, a Revíziós Ligának, a Járási Ipartestületnek pedig elöljárója. Az első világháborúban az olasz és a szerb fronton harcolt, kétszer megsebesült, mint őrmester szerelt le, Korona vas érdemérmét és még több más kitüntetést is kapott.⁶⁵ De más vendéglősök is voltak. 1927-ben Hiller Józsefé volt a Központi vendéglő.⁶⁶ Az 1920-as évek vége felé Fábiáncsics Józsefé volt a legnagyobb vendéglő a rajta épült szállodával együtt. A szálloda kifejezés abban az időben 5-10 szobás vendégfogadót rejtett, a somogyszobi szál-

lodának ugyanakkor volt egy nagyterme is, ahol különböző rendezvényeket tudtak tartani. Ezt a vendéglőt és szállodát a válság alatt, 1932-ben Taub Géza és felesége, Krausz Margit megvette. Ezzel egyidőben Taub Géza korábbi boltját Balla Pál vette át.⁶⁷ Az 1930-as évek második felében az egyik legismertebb, jóforgalmú vegyeskereskedés és vendéglő Krausz Benő tulajdonában volt. A Krausz-vendéglő alkalmas volt nagyobb összejövetelek befogadására, 50-100 fős bankettek-ről gyakoriak voltak a korabeli sajtótudósítások. A kereskedők általában jómódúak lehettek, hiszen az áruforgalom beszerzése és forgatása jelentős tőkét feltételezett. Taub Géza például 1931-ben 50 holdas szántóját kínálta eladásra,⁶⁸ a családnak volt szállodája, kocsmája, vendéglője, cement- és mészkereskedése és vegyeskereskedése.⁶⁹ Fontos még kiemelnünk, hogy 1938-ban Somogyban 120 községben, köztük Somogyszobon is betiltották a házaló kereskedést.⁷⁰

Láthattuk korábban, hogy a szarvasmarhatartás fontos üzemága volt a paraszti gazdaságoknak. Az állomány fele tehén volt, így alapvető kérdés volt a tejértékesítés. Tejet helyben eladni nem nagyon lehetett, mert mindenkinek volt szarvasmarhája, ugyanakkor a környék nagyobb települései szintén jelentős állattartással rendelkeztek. A háború után a tejértékesítés lehetőségei beszűkültek, különösen a gazdasági válság idején kellett piaci megoldást találni. Az alispán kezdeményezésére 1932-ben jött létre a Somogyvármegyei Tejtermelők Szövetkezete.⁷¹ Ez adta a mintát a szobi gazdáknak, akik 1933-ban létrehozták a Somogyszobi Tejszövetkezetet. A korlátozott felelősségű szövetkezet 1933. évi július 16-án tartotta alakuló közgyűlését, ahol elfogadták az alapszabályokat. A szövetkezet célja a tej- és egyéb gazdasági termékek feldolgozása és legelőnyösebb értékesítése, az ezek előállításához szükséges anyagok, gépek és eszközök beszerzése, a tejtermelés előmozdítása, és ezáltal tagok anyagi helyzetének javítása volt. Szövetkezet lévén, üzleti tőkéje 2 pengőben megállapított üzletrészekből állt össze. A tagok a szövetkezet kötelezettségeiért saját üzletrészüket névértékének kétszereséig voltak felelősek. Az igazgatóság 4 tagból állt.⁷² A tejszövetkezet üzemvezetője 1937-től a már korábban bemutatott Szigeti János volt.⁷³ A szobi szervezet is tagja lett a fent említett megyei tejszövetkezetnek, amely házi kezelésbe vette a szentai, a csurgónagymartoni, a porrogi, a somogyszobi, a porrogszentkirályi, az alsó-segesdi, a vései és a patai tejtermelő szövetkezeteket. A felsorolt szövetkezetek egy év alatt 245.106 pengőt kaptak 2.101.201 liter tejért, úgyhogy literenként átlagosan 11-12 pengő között mozogtak az árak. A házi kezelésbe vétel után mindenhol emelkedtek a bevételek, ami Somogyszobon 1453 pengő többletbevételt eredményezett.⁷⁴ A megyei szervezet működése biztonságos értékesítést hozott: 1934 decemberében (már Somogyvármegyei Tejszövetkezetek és Tejtermelő Gazdaságok Szövetsége néven⁷⁵) a következő évre vonatkozó tejmenyiséget hirdették, s ebből kiderül, hogy a szövetkezeten keresztül Somogyszobról 29.653 liter tejet kívántak eladni.⁷⁶

A helyi gazdaság finanszírozásának lehetőségei a háború előtt is már működő helyi hitelszövetkezet révén megmaradtak.⁷⁷ A somogyszobi szervezet az Ország-

gos Központi Hitelszövetkezet tagjaként működött. Hitelszövetkezetből sok volt Somogyban az első világháború utáni időkben: 1921-ben a megyében 132 hitelszövetkezetet találunk, amelyeknek kiterjedése 282 községet érintett, s összesen 25.433 tagot számláltak.⁷⁸ Helyben azt várták a hitelszövetkezetektől, hogy biztosítja a gazdálkodás hitelszükségleteit, s ezáltal folyamatossá teheti a működést. A somogyszobi szövetkezet vezetését illetően – hasonlóan más helyi szövetkezetekhez – sokat változott, aminek csak egy esete, amikor 1937. április 25-én megtartott közgyűlésen megválasztották Pálfi Györgyöt igazgatónak, ugyanakkor Birkás Ferenc és Leposa József igazgatósági tagok cégjegyzési jogosultsága megszűnt.⁷⁹

Végül említsük meg, hogy infrastrukturális téren is voltak pozitív változások a két háború közötti korszakban. A közlekedésben dolgozók száma a vizsgált két évtizedben nem sokat változott.⁸⁰ Utazni könnyen lehetett akár a megyeközpont, akár más vásártartó települések felé, ugyanakkor nem volt nehéz elérni a községet. A vasúti közlekedés technológiája sokat javult a motorvonatok megjelenésével. Újdonság volt a sínautóbusz, aminek próbaújtját 1934 nyarán tartották, ami a Kaposvár – Somogyszob útvonalat fele annyi idő alatt tette meg, mint a hagyományos gyorsvonat.⁸¹ Somogyszob is beleesett abba települési körbe, ahol a MÁV az 1920-as évek közepén a lakáshiány enyhítésére lakó- és irodaépületeket hozott létre.⁸² Mutatja a vasutas társadalom községen belüli jelentőségét, hogy 1928-ban Birkás József akkori állomásfőnök szervezésével létrejött a Vasutasok Köre. Három helyiségből álló székháza volt, tagjainak száma az 1930-as évek végére elérte a 150 főt. Az évtized végén a társaság elnöke Semlyén Géza állomásfőnök, ügyvezető alelnöke Bódis Sándor nyugalmazott főraktárnok, titkára Palataky Ferenc, háznagya Varga István, pénztárosa Szántó József volt.⁸³

Még nagyobb jelentősége volt a közutak építésének, hiszen ezzel érdemben lehetett javítani a szomszéd települések elérését. Somogyban az 1930-as évek második felében viszonylag sok közút építése vagy javítása kezdődött el. 1936-ban már folytak a Nagyatád – Somogyszob – Alsó-Segesd közötti törvényhatósági út földmunkái, valamint műtárgyépítései.⁸⁴ Az út létrehozásához a településeknek is hozzá kellett járulniuk, például a kőanyagot az érdekelt községek szállították.⁸⁵ A községen belül 1928-ban gyalogjáró híd és kb. 130 méter vízvezető csatorna építésére írtak ki versenytárgyalást.⁸⁶

A két háború között Dél-Dunántúlon lassan haladt a villamosáram-hálózat kiépítése, nagy volt a lemaradás. 1944-ig Somogyban csak 56 helyen, vagyis a települések 26%-ában volt áramszolgáltatás.⁸⁷ Ebben a térségben a Pécs melletti Üszögről kiindulva Szigetváron át a Drávavölgyi Villamos Áramszolgáltató Rt. épített és működtetett hálózatot.⁸⁸ Nagyatádot a Szigetvártól induló távvezetékkel már 1928-ban elérték.⁸⁹ Somogyszobon 1931-ben megjelentek a társaság ügynökei, és szerződési ajánlatokat juttattak el a lakossághoz. A kínált áram egységára (1 KWh = 1 pengő) azonban drága volt, hiszen például Kaposvárott, ahol a Salgótarjáni Köszénbánya Rt. szolgáltatott, mindössze 70 fillérbe került az áram. A község elöljárósága összehívta a képviselőtestületet, hogy döntsenek az ajánlat kérdésé-

ben.⁹⁰ A megye azonban ellenállt, így az építkezés sem haladt. Egy későbbi visszaemlékezés szerint 1938-ban már a falu alatt ment el a nagyfeszültségű vezeték, s Szobon több házhoz be is kötötték a vezetéket, de az áram bekapcsolására nem került sor.⁹¹ A háború elején indult meg újra a projekt, amikor 1941-42-ben kiépítették az Iharosberény-Csurgó vonalat, de a falu bekapcsolása ekkor sem sikerült. Végül is Somogyszobon az áramszolgáltatás csak a Rákosi-korban, 1952-ben indult meg.⁹²

4. Összegzés

Látható a fentiekből, hogy ha lassan is, de a két évtized alatt megváltozott a falusi lakosság gazdálkodási modellje. Továbbra is a mezőgazdasági termelés (szántóföldi termelés, állattartás, szőlőművelés, kertgazdálkodás) maradt a legfontosabb ágazat, de egyre nagyobb tér nyílt ipari és kereskedelmi tevékenységre. Az önálló ipari vállalkozók, valamint az általuk folytatott mesterségek száma növekedett. A legnagyobb változás a szolgáltatási szektorban következett be. A kereskedelem egyre szélesebbé vált: a hagyományos vegyeskereskedések mellett főleg a gyorsan terjeszkedő Hangya szervezet jutott nagy befolyáshoz. Egyre több szövetkezet alakult a faluban: az 1930-as években működött már hitelszövetkezet és tejszövetkezet is. Javult az infrastruktúra is: a jó vasúti közlekedési adottságok mellett közutakat építettek. Az elemzésből kiderül, hogy a piacgazdaság kiépülésével a két évtized alatt a falu lassan alkalmazkodott a megváltozott külső körülményekhez.

JEGYZETEK / NOTES

- 1 Lásd pl. Kanyar József (1980) munkáját.
- 2 Kaposi Zoltán (2013)
- 3 Lásd: Gunst Péter (1987), Gyáni Gábor (1998)
- 4 Kaposi Zoltán (2013)
- 5 Fehér György (2023), Scherer Péter Pál (1939), Széchényi Antal (2001)
- 6 Kaposi Zoltán (2022)
- 7 Edvi Illés Sándor (1896) II: 515. old.
- 8 Lásd a Vilma-ház honlapját: <https://vilmahaz.hu/>
- 9 Danyi Dezső – Dávid Zoltán (1960); Népszámlálás (1930/1): 18.; Népszámlálás (1910/1): 34. old.
- 10 Népszámlálás (1930/1): 18. old.; Népszámlálás (1941/1): 132. old.
- 11 Népszámlálás (1930/2): 333-334. old.
- 12 Népszámlálás (1930/2): 333-334. old.
- 13 Kaposi Zoltán (2002): 282-283. old.
- 14 Az adatokhoz lásd: MSK/99. 81. old.
- 15 Lásd pl. Kaposi Zoltán (2019): 58-59. old.
- 16 MSK/99. 61. old.
- 17 Lásd: Kaposi Zoltán (2019) tanulmányát.
- 18 Uj-Somogy 1921. július 28., 2. old.
- 19 MSK/99. 59. old.
- 20 Gazdacímtár (1935): 258. old.
- 21 Az adatokhoz lásd: MSK/105. 114-115. old.
- 22 Ipari címtár (1924): 1296. old.
- 23 Somogyi Ujság 1939. március 21., 1.
- 24 HU-MNL-SVL IX. 1707. Somogyszobi Telkes Birtokosság Legeltetési Társulatának iratai. Lásd még: Magyar Néprajz (2000): 564-566. old.
- 25 Budapesti Közlöny 1932. október 30., 8. old.
- 26 Lásd: Vilma-ház gyűjteménye. „Somogyszobi telkes birtokosok legeltetési társulat legelőadó beszédési naplója az 1945. évre.” Kiállítási anyag.
- 27 Magyar Vadászújság 1938. augusztus 15., 368. old.; lásd még: Uj-Somogy 1938. augusztus 20., 9. old.
- 28 HU-MNL-SVL IV. 428. 1930. évi üzemterv.
- 29 A betegsége lásd: Somogyi Ujság 1925. március 13., 3. old.
- 30 Vilma-Ház gyűjteménye. Iratok. Fényképpel illusztrált kiállítási tétel: „A csorda kihajtáskor”.
- 31 Az állattartás adataihoz lásd: MSK/100. 88-89. old.
- 32 Lásd: Kaposi Zoltán (2023) tanulmányát a két háború közötti nagybirtokokról.

- 33 Népszámlálás (1930/2): 114-115. old.
- 34 Népszámlálás (1930/2): 333-334. old.
- 35 Ipari címtár (1924): 1296. old.
- 36 Fóris Anna – Kertész János (1939): 789. old.
- 37 Uott. 875. old.
- 38 Uott. 890. old.
- 39 Uj-Somogy 1930. november 11., 5. old.
- 40 Fóris Anna – Kertész János (1939): 678. old.
- 41 Uj-Somogy 1944. január 5., 5. old.
- 42 Somogyi Néplap 1970. január 21.
- 43 Lásd: Kontra Györgyné Klinger Ilona (2008) visszaemlékezését.
- 44 Bősze Sándor (1997): 239. old.
- 45 Fóris Anna – Kertész János (1939): 751. old.
- 46 Ugyanott.
- 47 Somogyi Ujság 1924. május 16., 2. old.; Somogy Vármegye Hivatalos Lapja 1924. május 22., 217. old.
- 48 Somogyvármegye 1914. július 25., 5. old.
- 49 Uj-Somogy 1931. december 1., 1. old.
- 50 Lásd pl. Uj-Barázda 1928. május 22., 5. old.
- 51 Lásd: Gyimesi Sándor (1972) tanulmányát.
- 52 Hangya (1923)
- 53 Hangya (1923): 95-98. old. adatai.
- 54 Központi Értesítő 1920. július 22., 878. old.
- 55 Központi Értesítő 1924. július 24., 1103. old.
- 56 Központi Értesítő 1931. szeptember 17., 653. old.
- 57 Somogyi Ujság 1933. szeptember 15., 3. old.
- 58 Jankovich Tihamér (1936): 17. old.
- 59 Mezőgazdasági címtár (1936) 1. 106. old.
- 60 A törvényszéki bejegyzéshez: Központi Értesítő 1922. szeptember 7. old., 772.; ill. Compass (1922): 879. old.
- 61 Pécsi Tőzsde 1923. október 6., 5. old.
- 62 Uj-Somogy 1926. április 22., 4. old.
- 63 Budapesti Közlöny 1931. április 22., 24. old.
- 64 Ipari címtár (1924): 1296. old.
- 65 Lásd: Vilma-házi Hírmondó 2006. június, 3.
- 66 Somogyi Ujság 1927. október 11., 6. old.
- 67 Uj-Somogy 1931. február 1., 7. old.; Uj-Somogy 1932. május 4., 4. old.
- 68 Pesti Hírlap 1931. január 20., 25. old.

- 69 Vilma-ház gyűjteménye. <http://vilmahaz.hu/2017/03/23/a-holokauszt-a-somogyszobak-emlekezeteben/>
- 70 Somogyi Ujság 1938. november 6., 4. old.
- 71 Uj-Somogy 1938. március 15., 5. old.
- 72 Központi Értesítő 1934. szeptember 27., 612. old.
- 73 Fóris Anna – Kertész János (1939): 890. old.
- 74 Uj-Somogy 1938. március 15., 5. old.
- 75 A megyei szövetkezetnek Kaposvárott volt a központja. Mezőgazdasági címtár (1936): 1.106. old.
- 76 Tejegazdasági Szemle 1934. december 15., 224. old.
- 77 HU-MNL-SVL-XI. 248. 1903-1947. old.
- 78 Uj-Somogy 1921. augusztus 10., 1. old.
- 79 Központi Értesítő 1937. június 10. 486. old.
- 80 Népszámlálás (1920/2): 30. old.; Népszámlálás (1930/2): 18. old.; Népszámlálás (1941/1): 441. old.
- 81 Somogyi Ujság 1934. július 18., 1. old.
- 82 Lásd: Statisztikai Évkönyv 1929. *57. old.
- 83 Fóris Anna – Kertész János (1939): 912. old.
- 84 Uj-Somogy 1936. július 29., 1. old.
- 85 Somogyi Ujság 1937. július 27., 1. old.
- 86 Közgazdasági Értesítő 1928. október 4. 3-4. old.
- 87 Áramszolgáltatás (1994): 58. old.
- 88 Lásd pl. Kaposi Zoltán (2014) tanulmányát a nagykanizsai piacszerzésről, a Transdanubia kiszorításáról.
- 89 Áramszolgáltatás 1994. 34. old.
- 90 Somogyi Ujság 1931. március 6., 3. old.
- 91 Somogyi Néplap 1952. szeptember 13., 4. old.
- 92 Áramszolgáltatás (1994): 35. és 266. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

- Áramszolgáltatás (1994):** 100 éves az áramszolgáltatás Dél-Dunántúlon 1894-1994. Szerk. Szabó Antal. Pécs
- Bősze Sándor (1997):** „Az egyesületi élet a polgári szabadság...” Somogy megye egyesületei a dualizmus korában (Somogyi Almanach 53). Kaposvár
- Fehér György (2023):** Károlyi Gyula gróf és Károlyi Melinda grófnő uradalmainak gazdálkodása, különös tekintettel a két világháború közötti korszakra. Agrártörténeti Szemle, LXIV. (2023) 1-4. 77-132.
- Gunst Péter (1987):** A paraszti társadalom Magyarországon a két világháború között. Budapest
- Gyáni Gábor (1998):** Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban. In: Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest. 169-356.
- Gyimesi Sándor (1972):** A parasztság és a szövetkezeti mozgalom. In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. II. Szerk. Szabó István. Budapest. 616-652.
- Hangya (1923):** A „Hangya” Termelő-Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet, a Magyar Gazdaszövetség Szövetkezeti Központja első 25 éve. Budapest
- Jankovich Tihamér (1936):** Somogyszob. (A Veszprémi Egyházmegye múltjából. Plébániák története 3.). Veszprém
- Kanyar József (1980):** Somogy megye agrártársadalma az első földreformtól a szocialista mezőgazdaságig (1920-1949). Budapest
- Kaposi Zoltán (2002):** Magyarország gazdaságtörténete 1700-2000. Budapest-Pécs
- Kaposi Zoltán (2013):** A nagybirtok és az agrárszegénység kapcsolata Magyarországon. In: Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben. Szerk. Gyarmati György – Lengvári István – Pók Attila – Vonyó József. Pécs-Budapest. 264–284.
- Kaposi Zoltán (2014):** Nagykanizsa gazdasági fejlődése (1850-1945). In: Nagykanizsa. Városi monográfia III. (1850-1945). Szerk. Kaposi Zoltán. Nagykanizsa. 99-249.
- Kaposi Zoltán (2019):** A nagykanizsai uradalom változásai (1914-1945). Közép-Európai Közlemények 12. (2019) 2. 51-72.
- Kaposi Zoltán (2022):** Grundherrschaften des Fürsten Christian Kraft zu Hohenlohe-Öhringen in Ungarn. In: Ungarn Jahrbuch 37. Zeitschrift für interdisziplinäre Hungarologie. Jahrgang 2021. Band 37. Szerk. Lengyel, K. Zsolt. Regensburg. 173-196.
- Kaposi Zoltán (2023):** A magyarországi nagybirtokok működési nehézségei (1920-1941) In: Az agrárium útkeresése Közép-Európában a két világháború között. Szerk. Estók János. Budapest. (Megjelenés alatt.)
- Kontra Györgyné Klinger Ilona (2008):** Emlékeim. (Kézirat) Somogyszob, Vilma-ház írásos dokumentumgyűjteménye.
- Magyar Néprajz (2000):** Magyar Néprajz VIII. Társadalom. Szerk. Sárkány Mihály – Szilágyi Miklós. Budapest
- Scherer Péter Pál (1939):** A nagybirtok. Budapest

Széchényi Antal (2001): 1924-1944: A nagybirtok működése. Párhuzamok. (Magánkiadás)

Statisztikai kiadványok, címtárak

Edvi Illés Sándor (1896): A Magyar Királyi Államvasutak és az üzemükben lévő helyi érdekű vasutak áruforgalmi viszonyai. II. Budapest

Compass (1922): Nagy Magyar Compass 1922-1924. (49/2) Budapest

Danyi Dezső – Dávid Zoltán (1960): Az első magyarországi népszámlálás 1784-1787. Budapest

Fóris Anna – Kertész János (1939): Somogy vármegye községei. In: Szeghalmy Gyula: Magyar városok és vármegyék monográfiája 27. Dunántúli vármegyék. II. Budapest. 563-932.

Gazdacímtár (1935): Magyarország földbirtokosai és földbérlői. Budapest, 1937.

Ipari címtár (1924): Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára. Budapest

Mezőgazdasági címtár (1936): Országos Mezőgazdasági Címtár I-II. Szerk. Czeglédy Béla, Gesztely Nagy László, Kiss Elemér, Kulin István, Ormándy János. Budapest.

Mezőgazdasági statisztika (1897): A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Budapest

MSK/99 = Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évre. I. Törvényhatóságok és községek (városok) szerint. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 99. Budapest, 1936.

MSK/105 = Magyarország mezőgazdaságának főbb üzemi adatai az 1935. évben törvényhatóságok és községek (városok) szerint. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 105. Budapest, 1938.

MSK/100 = Magyarország állatállománya, gazdasági gépfelszerelése és gyümölcsfa állománya az 1935. évben. Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 100. Budapest, 1937.

Népszámlálás (1910/1): A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest, 1912.

Népszámlálás (1920/2): Az 1920. évi népszámlálás. II. Rész. A népesség foglalkozása és a nagyipari és kereskedelmi vállalatok községeinkint. Budapest, 1925.

Népszámlálás (1930/1): Az 1930. évi népszámlálás. I. Rész. Demográfiai adatok. Budapest, 1932.

Népszámlálás (1930/2): Az 1930. évi népszámlálás. II. Rész. Foglalkozási adatok községek és külterületi lakotthelyek szerint, továbbá az ipari és kereskedelmi nagyvállalatok. Budapest, 1934.

Népszámlálás (1941/1): Az 1941. évi népszámlálás. 1. Foglalkozási adatok községek szerint. Budapest, 1975.

Statisztikai Évkönyv (1929): A magyar kir. kormány 1926. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest

Sajtóforrások

Budapesti Közlöny, Közgazdasági Értesítő, Központi Értesítő, Magyar Vadászújság, Pesti Hírlap, Pécsi Tőzsde, Somogyi Ujság, Somogyi Néplap, Somogy Vármegye Hivatalos Lapja, Somogyvármegye, Tejgazdasági Szemle, Uj-Barázda, Uj-Somogy, Vilma-házi Hírmondó

Levéltári és múzeumi források

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltára (HU-MNL-SVL)

HU-MNL-SVL IV. 428. Somogy megyei erdőgazdasági üzemtervek gyűjteménye. Somogyszob.

HU-MNL-SVL XI. 248. Somogyszobi Hitelszövetkezet iratai 1903-1947.

HU-MNL-SVL IX. 1707. Somogyszobi Telkes Birtokosság Legeltetési Társulatának iratai

HU-MNL-SVL IX. 1864. Somogyszobi volt Úrbéres Erdőbirtokossági Társulat iratai

Vilma-ház gyűjteménye. <http://vilmahaz.hu/2017/03/23/a-holokausz-a-somogyszobiak-emlekezeteben/>